

Verslag van de korstmossenexcursie naar het zuidwesten van Friesland

L.B. (Laurens) Sparrius¹, A. (André) Aptroot² & C.M. (Kok) van Herk³

¹Kongsbergstraat 1, 2804 XV Gouda (e-mail sparrius@stad.dsl.nl); ²G.v.d.Veenstraat 107, 3762 XK Soest; ³Goudvink 47, 3766 WK Soest

Summary: Report of a lichenological excursion to the southwest of the province of Friesland (the Netherlands).

On June 13, 1999 a lichenological excursion was made to the western part of the province of Friesland. Interesting species are *Ramalina lacera* and *Schismatomma decolorans* growing on a church wall. Both species occur rarely on rock in the Netherlands. A few recently described epiphytes, *Lecanora barkmaniana* and *Lecanora compallens*, are fairly common in this part of the country. A neglected member of the *Parmelia subrudecta*-group, *P. ulophylla*, could be separated from *P. subrudecta* s.s easily. Both species were growing side by side. A revision on this group will appear in *the Lichenologist* (Van Herk & Aptroot, in press). Sea-dikes with basalt and granite rock were examined, with interesting species like *Aspicilia leproscens*, *Caloplaca britannica*, *C. microthallina*, *C. marina* and *Diplotomma chlorophaeum*.

Op zondag 13 juni was er een werkgroepsexcursie naar zuidwest Friesland, met als deelnemers André Aptroot, Kok van Herk, Laurens Sparrius, Maaike Vervoort en Daan Wolfskeel. Dit deel van Friesland is een vrij onbekend terrein voor lichenologen zodat besloten werd in zoveel mogelijk uurhokken zowel oude bomen als stenige substraten te bekijken.

Het eerste punt was het spoorwegstation van IJlst. De meest bijzondere soorten groeiden onder een metalen trappetje aan een uiteinde van het perron, net voorbij het bord dat aangeeft dat je niet verder mag lopen. Op een matje van dode algen groeiden *Vezdaea leprosa*, *Steinia geophana* en *Bacidia saxenii*. Zeker geen alledaagse soorten.

Bij Heeg bekeken we wat populieren. Hier groeien soorten die nog maar kortgeleden beschreven zijn en in grote delen van Nederland algemeen voorkomen. Eén ervan is *Lecanora compallens*, een op *Lecanora expallens* lijkende soort. Het belangrijkste verschil is de ontbrekende kleurreactie met bleekwater en de aanwezigheid van een dikke witte medulla onder de sorediën. *Lecanora barkmaniana* lijkt veel op *Lecidella scabra*, maar is geliger van kleur en reageert heldergeel met kaliloog. Andere aanwezige soorten uit dezelfde onopvallende categorie zijn *Lecidella flavosorediata* en *Lecidella scabra*. Verder kon hier het verschil tussen *Parmelia subrudecta* en *P. ulophylla* worden aanschouwd. De

laatstgenoemde soort werd tot dusver niet apart onderscheiden. De twee *Parmelia*-soorten blijken vaak samen voor te komen en zijn eenvoudig te onderscheiden. Binnenkort verschijnt een revisie van de *P. subrudecta*-groep, waarin deze soorten worden behandeld (Van Herk & Aptroot in druk).

Op weg naar Bolsward zagen we vanaf de provinciale weg een idyllisch gelegen kerkje voorbijkomen, in het plaatsje Westhem. Bij inspectie van de aanwezige korstmossen bleek ook de begroeiing van de kerkmuur bijzonder: op de noordmuur groeiden tientallen struikjes *Ramalina lacera* en de rest van de muur was bedekt met *Schismatomma decolorans*. Dit zijn normaal gesproken epifyten en ze worden in ons land slechts incidenteel gevonden op steen. Zo is *R. lacera* lang geleden gevonden op een muur op Ameland (Brand & Sipman 1972), waar de soort nog steeds voorkomt. Op een oude es naast de kerk bleek ook een tweetal exemplaren van de soort te groeien. De kerk wordt nu gebruikt als expositieruimte. Vanwege een quilt-tentoonstelling was er veel publieke belangstelling voor ons gespeurd, zodat de buurtbewoners geïnformeerd konden worden over het belang van het behoud van de zeldzame korstmossen op hun kerk.

Na een tip van een Westhemmer gingen we weer naar het zuiden, naar het kerkje van Sandfirden, waar ook een quilt-tentoonstelling was. Het kerkje was in lichenologisch opzicht minder goed dan beloofd, maar de aanwezige knotwilgen leverden een viertal *Opegrapha*'s en *Hyperphyscia adglutinata*, zodat de reis niet helemaal voor niets was.

De meest opmerkelijke korstmossen op kerkjes zijn *Haematomma ochroleucum*, *Arthonia muscigena*, *Psilolechia leprosa* en *Opegrapha saxatilis* vooral op de beschaduwde noordzijde, en *Caloplaca flavescens*, *Caloplaca aurantia*, *Caloplaca ruderum* en *Lecanora horiza* het meest op zuidmuren.

Tenslotte werden enkele dijken langs het IJsselmeer bekeken. Bij Idsegahuizem en Gaast bleek de verruiging met riet toe te slaan. Op een paar stukjes konden we toch een paar karakteristieke soorten verzamelen: *Rhizocarpon obscuratum*, *Tephromela atra* en *Lecanora helicopsis*, een maritieme soort. Langs de Soal (kanaal Workum-IJsselmeer) groeide massaal *Aspicilia leproscens* en *Caloplaca britannica* op basalt. Het laatste punt was de dijk bij Hindeloopen, waarvan de lichenrijkdom al van vroeger bekend was. Op de grote granietblokken groeide onder andere *Caloplaca microthallina* en *Diplotomma dispersum*. Op basalt waren grote, witte plekken van *Diplotomma chlorophaeum* te zien. Ook de

zoutminnende *Caloplaca maritima* en *C. marina* waren present, evenals *Verrucaria latericola* en *Pyrenocollema halodytes*.

Literatuur

Brand, M. & H. Sipman. 1972. Ameland - de excursie lichenologisch. Buxbaumiella 2, 38-45.

Herk, K. van & A. Aptroot. 2000. The sorediate *Punctelia* species with lecanoric acid in Europe. Lichenologist, in druk.

Legenda locaties (Nederland, prov. Friesland, tussen Sneek en Hindeloopen)

- 1 IJlst, spoorwegstation, ballastbed, perron, jonge *Ulmus*, coörd. 170.4/558.7, km. blok 10-47-21.
- 2 IJlst, centrum, *Tilia* langs gracht, coörd. 170.9/558.1, km. blok 10-47-21.
- 3 Osingahuizen, langs Alde Skatting, rij *Ulmus* langs weg, coörd. 170.2/554.6, km. blok 10-57-11.
- 4 Heeg, net ten noorden van het dorp, rij *Populus*, betonpaaltjes, poldergemaal, coörd. 169.7/554.1, km. blok 10-56-15.
- 5 Heeg, Protestantse kerk, coörd. 169.5/553.4, km. blok 10-56-25.
- 6 Oudega, 1 km noordelijk van het dorp, langs Westkatting, 7 ex. oude *Ulmus* voor boerderij, coörd. 165.7/557.3, km. blok 10-46-31.
- 7 Westhem, Protestantse kerk met enkele ex. *Fraxinus*, coörd. 165.9/559.0, km. blok 10-46-11.
- 8 Sandfirden, Protestantse kerk, enkele ex. geknotte *Salix*, enkele ex. *Fraxinus*, coörd. 164.1/555.7, km. blok 10-45-55.
- 9 Blauwhuis, bij Rooms-Katholieke kerk en pastorie, vrijstaande *Acer*, *Fraxinus* en *Juglans*, coörd. 164.8/559.5, km. blok 10-45-15.
- 10 Blauwhuis, langs Hemdijk, boerderijoprit met 10 ex. oude *Ulmus*, coörd. 164.0/559.9, km. blok 10-45-14.
- 11 Parrega, Protestantse kerk, coörd. 161.1/559.1, km. blok 10-45-12.
- 12 Allingawier, Protestantse kerk, vrijstaande *Fraxinus*: coörd. 158.9/562.3, km. blok 10-34-34.
- 13 Exmorra, oude Protestantse kerk van tuf, geknotte *Tilia*, vrijstaande *Acer*: coörd. 160.2/563.2, km. blok 10-35-21.
- 14 Exmorra, 2 oude *Ulmus* in tuin voor huis, coörd. 160.3/563.3, km. blok 10-35-21.
- 15 Idsegahuizum, dijk langs het IJsselmeer, basalttalud, coörd. 156.2/561.9, km. blok 10-34-42.
- 16 Gaast, dijk langs het IJsselmeer, basalttalud, coörd. 156.4/558.8, km. blok 10-44-22.
- 17 Workum, dijk langs de Soal (kanaal Workum-IJsselmeer), talud van basalt, coörd. 158.0/553.8, km. blok 10-54-24.
- 18 Hindeloopen, dijk langs het IJsselmeer, talud met graniet- en basaltblokken, coörd. 155.7/550.7, km. blok 10-54-51.

Legenda herbaria

(A)	herb. Aptroot	(L)	herb. Sparrius
(H)	herb. van Herk		

Legenda substraten

C	<i>Acer</i>	b	basalt
F	<i>Fraxinus</i>	g	graniet

J	Juglans	h	hout
P	Populus	k	kiezels van ballastbed
S	Salix (knotwilg)	s	baksteen, tufsteen, beton, mortel
T	Tilia	t	terrestrisch
U	Ulmus		

Soortenlijst

Acarospora smaragdula	11s
Arthonia muscigena	7s
Arthonia radiata	8F, 9J(AH), 13C, 13T
Aspicilia leproscens	17b(AHL)
Bacidia arnoldiana	9C
Bacidia chlorotricula	16b(L)
Bacidia neosquamulosa	6U(H)
Bacidia saxenii	1t(AH)
Buellia aethalea	15b(AHL), 16b, 18b
Buellia griseovirens	4P(A), 9C, 9F, 12F, 13C
Buellia punctata	2T, 3U, 4P, 4s(A), 6U, 7F, 8S, 9J, 10U, 12F, 13C, 13T, 14U, 15b(A), 16b, 17h
Caloplaca aurantia	7s
Caloplaca britannica	17b(H), 17s(A)
Caloplaca chlorina	2T(A), 16b(HL), 17b, 18g(H)
Caloplaca citrina	1s, 2T, 4s, 5s, 7s, 8s, 10U(AHL), 12F, 12s, 13s, 14U(AH), 17b
Caloplaca decipiens	4s, 18g(A)
Caloplaca flavescens	5s(AL), 7s(AHL), 8s(H), 11s(AHL), 12s, 18b(AH)
Caloplaca flavocitrina	14U(H)
Caloplaca flavovirescens	1s, 16b(H), 17s(A)
Caloplaca holocarpa	4s(AH), 4h(A), 16b(A), 17b
Caloplaca lithophila	1s, 17b, 18g
Caloplaca maritima	16b(AHL), 17b(AHL), 18g(AHL)
Caloplaca microthallina	17b(A), 18g(AHL), 18b(AHL), 18s(A)
Caloplaca obscurella	6U(AH), 8S(AL)
Caloplaca rudernum	4s(AH), 5s, 7s(AL), 8s, 11s(H), 12s(L), 13s
Caloplaca saxicola	1s, 4s(H), 7s, 8s, 11s, 12s, 13s
Candelaria concolor	6U(A), 10U
Candelariella aurella	1s, 4s, 14U, 17s
Candelariella reflexa	3U, 8F, 9C
Candelariella vitellina	2T, 6U(AH) (also grey), 7F, 8F, 9C, 9F, 10U, 12F, 14U, 15b(L), 16b, 17b, 17h(AHL)
Candelariella xanthostigma	2T, 3U, 4P, 10U
Catillaria chalybeia	15b(H), 16b(H)
Cladonia fimbriata	4P
Cliostomum griffithii	2T, 8F, 8S(AL), 8s, 9C(A), 9J, 10U, 12F, 12s(A), 13C, 13T
Collema crispum	18s
Dimerella pineti	6U
Diploicia canescens	2T, 5s, 7F, 7s, 8F, 8S, 8s, 11s(H), 12F, 12s, 13C, 13T, 13s, 14U
Diploctomma alboatrum	4s(AHL), 5s, 7s, 8s, 11s, 12s, 13s
Diploctomma chlorophaeum	18b(AL), 18g
Diploctomma dispersum	18g(L)
Evernia prunastri	4P, 6U, 9C, 9F
Haematomma ochroleucum	7s, 13C(AL)
Hyperphyscia adglutinata	13T, 14U(AL)

Hypogymnia physodes	4P
Lecania cyrtella	10U(A)
Lecania erysibe	4s, 6U(A), 8s, 10U(AL), 18g
Lecania rabenhorstii	1s, 7s, 8s, 10U(AH), 16b(H), 18g
Lecanora albescens	1s, 4s, 5s, 7s, 8s, 11s, 12s, 13s, 16b(L), 17b, 18b(H), 18g
Lecanora barkmaniana	4P(AH)
Lecanora campestris	4s, 16b(AH), 17b, 18g
Lecanora carpineae	3U, 6U, 7F, 8F, 9J, 12F, 13C
Lecanora chlorotera	2T, 3U(AHL), 4P, 6U, 7F, 8F, 8S, 9C, 9J, 12F, 12s, 13C, 14U, 17h(A)
Lecanora compallens	2T(L), 4P(AHL), 7F, 9C(A), 9J(A), 12F
Lecanora conferta	7s(H), 8s(H), 11s(AH), 12s(AHL)
Lecanora crenulata	12s, 13s
Lecanora dispersa	1s, 2T, 4s, 6U, 8s, 10U, 12F, 12s, 13s, 14U, 16b, 17b, 18g
Lecanora expallens	1U, 2T, 3U, 4P, 6U, 7s(A), 7F, 8F, 8S, 9C, 9J, 10U, 11s, 12F, 12s, 13C, 13T
Lecanora hageni	2T, 3U, 4P, 5s, 6U, 9C, 10U, 12s, 16b, 18g
Lecanora helicopis	18g(L)
Lecanora horiza	4P, 4s(H), 7s, 8F, 11s, 12F
Lecanora intricata	15b(AHL)
Lecanora muralis	1s, 2T, 15b, 16b, 17b
Lecanora polytropa	4h(L)
Lecanora sulphurea	7s
Lecidella elaeochroma	1U, 2T, 3U, 4P, 6U, 7F, 8F, 8S(L), 9C, 9J, 12F, 13C, 14U
Lecidella flavosorediata	2T(AL), 3U, 4P(A), 6U(A), 12F, 17h(AH)
Lecidella scabra	2T(AL), 4P(AL), 5s, 7F, 7s, 10U(AH), 12s, 15b, 16b(H), 17b, 18b(AL)
Lecidella stigmatea	1s, 4s, 17h(A)
Lepraria incana	2T, 7s, 9C, 9F, 12F, 13T
Lepraria lobificans	9C, 10U(H), 12s
Micarea denigrata	4P(AL)
Micarea erratica	15b(A)
Micarea prasina	1t
Opegrapha atra	8S(A), 9J(AHL), 13C
Opegrapha niveoatra	8S(AHL), 8F(A), 9J(AL), 13T(A), 14U(A)
Opegrapha rufescens	6U(AHL), 10U(A)
Opegrapha rupestris	17s(A)
Opegrapha saxatilis	7s, 8s(H), 11s(AHL), 12s
Opegrapha varia	10U(AH), 14U(A)
Opegrapha vermicellifera	8S(A), 9J(A)
Opegrapha vulgata	8S(AH), 9J(HL), 10U(A), 14U(A)
Parmelia acetabulum	2T, 7F, 9C, 9F, 10U(AL)
Parmelia caperata	4P(AH)
Parmelia exasperatula	2T(AL), 6U, 7F, 9C
Parmelia glabratula	4P(L)
Parmelia perlata	4P(A)
Parmelia soledians	4P(AL)
Parmelia subaurifera	2T, 4P, 9C, 9F, 13C
Parmelia subrudecta	2T, 4P(AHL), 7F, 9C, 9F, 10U
Parmelia sulcata	2T, 3U, 4P, 6U, 7F, 9C, 9F, 10U, 12F, 13C
Parmelia ulophylla	4P(AHL)
Phaeophyscia orbicularis	1U, 1s, 2T, 3U, 4P, 4s, 6U, 10U, 12F, 13C, 14U, 17b, 18g
Phlyctis argena	9C, 9F, 10U, 12F, 13C
Physcia adscendens	1U, 2T, 4P, 4s, 8S, 11s, 12F, 12s, 13s, 14U
Physcia caesia	1U, 2T, 3U, 4P, 6U, 8F, 10U, 12F, 17b, 18g(L)

<i>Physcia dubia</i>	2T, 3U, 4P(L), 6U, 8F, 10U, 17b(AHL)
<i>Physcia tenella</i>	1U, 2T, 3U, 4P, 6U, 7F, 8S, 9C, 9F, 10U, 13C, 13s, 14U, 16b, 17b
<i>Physconia enteroxantha</i>	4P(H), 6U(AHL), 9Q(AHL), 10U(AHL)
<i>Physconia grisea</i>	1U, 2T, 3U, 4P, 4s, 6U(AHL), 8F, 8S, 9C, 9F, 10U, 12F, 13C(A), 14U
<i>Placynthiella icmalea</i>	4P(L)
<i>Polysporina simplex</i>	15b(A), 16b(AH)
<i>Porina chlorotica</i>	15b(A), 16b(A), 17b(A)
<i>Porpidia soledizodes</i>	15b(H)
<i>Porpidia tuberculosa</i>	15b(H)
<i>Psilolechia leprosa</i>	7s, 8s, 12s, 13s
<i>Psilolechia lucida</i>	5s, 7s, 8s, 12s, 13s
<i>Pyrenocollema halodytes</i>	18g(A)
<i>Ramalina farinacea</i>	3U, 4P, 6U, 7F, 8F, 8S, 9C, 9F, 13C
<i>Ramalina fastigiata</i>	4P, 6U, 8F, 9C, 9F, 10U, 12F, 13C
<i>Ramalina lacera</i>	7F(AL), 7s(AHL), 11s(cf)
<i>Rhizocarpon obscuratum</i>	15b(AH), 16b, 17b(HL)
<i>Rinodina gennarii</i>	1s, 4s, 7s, 8s, 10U, 11s, 12s, 13s, 14U(H), 16b(A)
<i>Rinodina pityrea</i>	2T
<i>Schismatomma decolorans</i>	7s(AHL)
<i>Scoliciosporum gallurae</i>	2T(AH)
<i>Scoliciosporum umbrinum</i>	1k, 11s, 17b
<i>Steinia geophana</i>	1t(A)
<i>Strangospora pinicola</i>	4P(A)
<i>Tephromela atra</i>	7s, 11s, 16b(H), 18b(L)
<i>Trapelia coarctata</i>	1s, 4s
<i>Verrucaria aethiobola</i>	18g(A)
<i>Verrucaria glaucina</i>	18g(AL), 18b(AL)
<i>Verrucaria latericola</i>	16b(A), 18g(AHL)
<i>Verrucaria macrostoma</i>	4s, 17s(L)
<i>Verrucaria maura</i>	18b(A), 18g(H), 18s(A)
<i>Verrucaria muralis</i>	11s
<i>Verrucaria nigrescens</i>	4s, 7s, 11s
<i>Verrucaria umbrinula</i>	1k, 16b(AH), 17b, 18g(AL)
<i>Vezdaea leprosa</i>	1t(AHL)
<i>Xanthoria calcicola</i>	2T, 4s, 6U, 7s, 8s, 11s, 12s, 13s, 14U, 17b
<i>Xanthoria candelaria</i>	2T, 3U, 4P, 6U, 7F, 8F, 8S, 8s, 9C, 10U, 12F, 12s(AHL), 13C, 14U
<i>Xanthoria parietina</i>	1U, 1s, 2T, 3U, 4P, 4s, 6U, 7F, 7s, 8F, 8S, 8s, 9C, 9F, 10U, 12F, 12s, 13C, 13T, 13s, 14U, 16b, 17b, 18g
<i>Xanthoria polycarpa</i>	1U, 2T, 4P, 6U, 7F, 8F, 10U